

Älghistoria på kornet

Älgjakt med hund på 1800-talet. Samtida oljemålning av Johan Tirén.

Om drygt en vecka är det alltså dags igen - älgjakten startar. Det sägs vara världens största jakt rörelse, som sätter ett helt folk på fötter. Oddsen är jämna, åtminstone på pappret: ungefär en kvarts miljon jägare ger sig ut för att jaga lika många älgar. Genom åren har mötena mellan älg och människa gett oss en rik skatt av historier, mer eller mindre sanna: visste du till exempel att älgan är en jäkel på att dricka öl?

På medeltiden fanns det gott om plats i de svenska skogarna. Gemene man kunde ströva ganska obehindrat och fälla sitt vilt. I vår första landslag från 1300-talet fångas den fria jaktens enkla villkor genom en ordknapp, hårdkokt poesi:

*Den äger hare, som dräper den,
den äger björn, som jagar den,
den äger älg, som fäller den.*

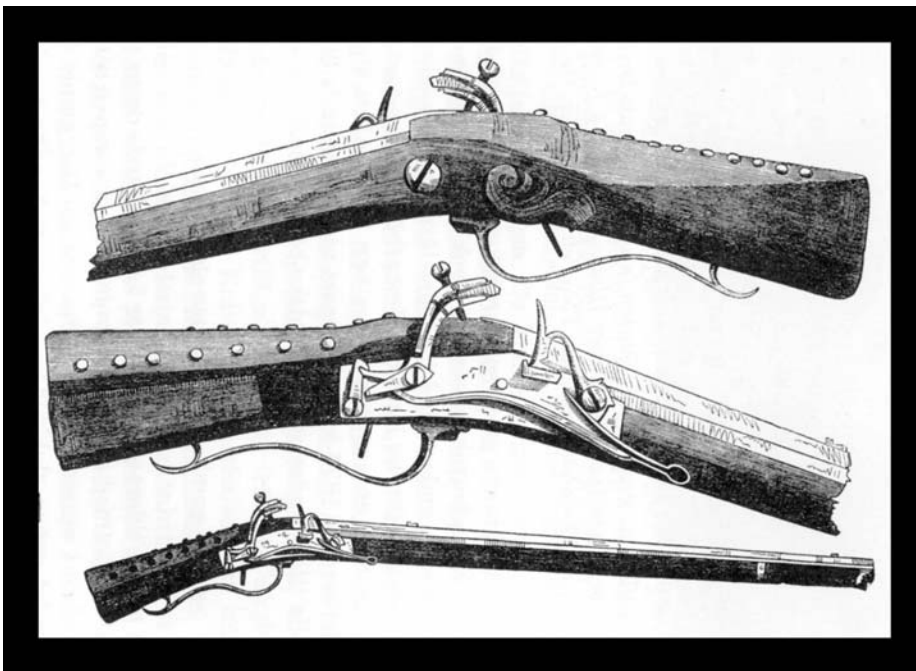
Kronans vilt

Snart nog kom dock kungamakten på att storviltet faktiskt hade ett värde: utomlands var den "stora jakten" ett privilegium för aristokratin. De smått okultiverade furstarna i norr inte ville väl inte vara sämre än sina sydländska kollegor. Alltså drogs allmogens urgamla jakträtt in även i Sverige under 1500-talet. Hädanefter fick endast kronan och adeln jaga det så kallade högviltet: älg, hjort, rådjur och svan.

1789 - samma år som den franska revolutionen - bestämde sig dock Gustav III för att återupprätta folkets rätt till jakt. Det var väl en god tanke, men följden blev olycklig: ett hungrigt folk med uppdämt jaktbehov släpptes plötsligt löst i skogarna, försedda med skjutvapen som blev allt effektivare. Under 1800-talets först hälft sköts det hejvilt i älgmarkerna, och snart nog kände sig statsmakten tvungen att återinföra jaktstoppet.

Tjvskyttarna

I samma ögonblick som kronan började reglera folkets rätt att jaga gjorde en ny hjälte entré i den svenska folkdiktningen och fantasin: tjvskytten, vår egen Robin Hood. Otaliga är historierna om underfundiga, snusdoftande torpare, som med elegans lurar bort fogde och länsman.

Snapphanebössor. Utvecklingen av jaktvapnen under 1800-talet senare del bidrog till att decimera älgstammen.

Erik Olov Älg är kanske mest känd. Han bodde i Ångermanland och blev en legendar under sin livstid. Under 1800-talets nödår fällde han älgar på löpande band, för att enligt sägnen sedan skänka köttet till någon fattig torparhustru. Det sägs att Erik Olov Älg ibland fångade älg med lasso: efter att ha lagt snaran om älgens hals tolkade han efter djuret på skidor tills det hade sprungit sig så trött att han kunde sticka det med kniven.

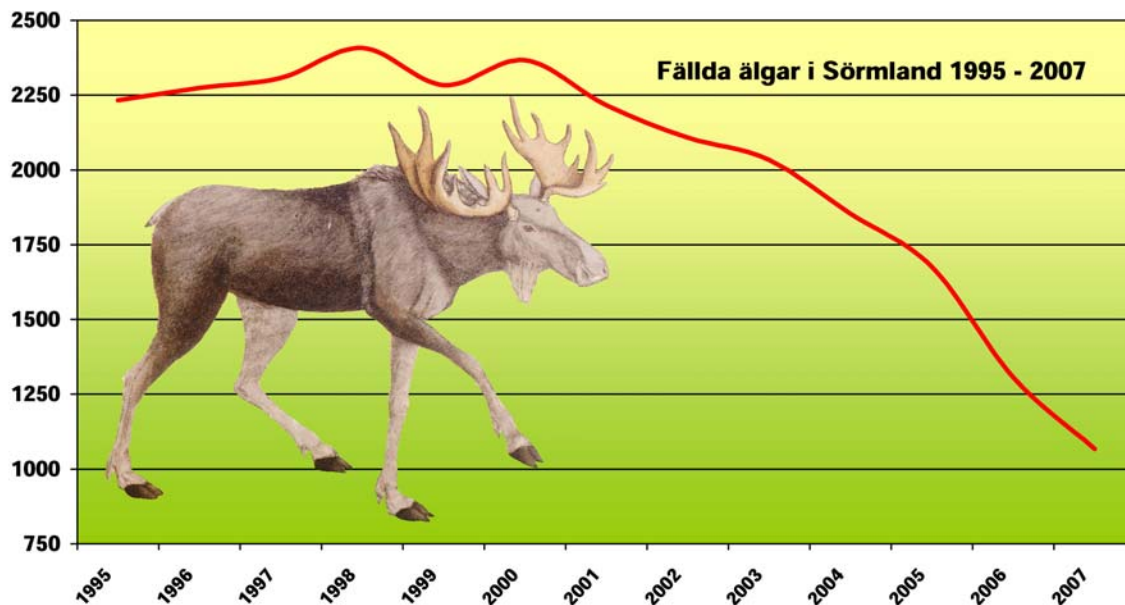
Det var förstås ingen vacker metod, men så länge som älgköttet kunde rädda folk från svält, så följde nog många män tjvskyttens egen rättslära: ”Då jag lägger bössan till ögat, är det lovligt, och då är rätta älgtiden.”

Älgstammen växer

Så sent som på 1920-talet införde man totalförbud mot älgjakt i Sörmland under ett par år, för att freda det fåtal djur som då fanns kvar. Stammen återhämtade sig, och på 1950-talet låg avskjutningen runt tusen djur per år i länet. Genast började den till synes eviga diskussionen mellan skogsägare,

jordbrukare och jägare: var viltstammen lagom stor, eller riskerade älgarna att skada skogen och grödorna? Styrelseledamoten i Sörmlands jaktvårdsförening, Harry von Eckerman, hade en minst sagt en radikal syn på älgens existensberättigande. År 1954 fastslog han att ”Älgen tillhör naturenligt de stora skogsvidderna och ej vårt småbrutna Sörmland. Jag såg gärna att den helt försvunne!”

Eckerman fick dock inte sin radikala önskan uppfylld. De närmaste decennierna blev istället en storhetstid för älgen i hela landet. Hyggesbruket i skogen, med stora planterade arealer, gav älgarna god tillgång på föda. Dessutom infördes kalvjakt, vilket stärkte stammen märkbart. Tidigare hade man endast skjutit vuxna djur. I början av 1980-talet nådde utvecklingen sin kulmen – hela 3491 älgar fälldes 1982. Sedan dess har stammen minskat stadigt, till många jägares bekymmer och skogsvårdares glädje. Idag ligger avskjutningen åter på 50-talets nivå.

De senaste åren har avskjutningen av älg i länet sjunkit kraftigt, och ligger nu åter på 1950-talets nivåer. Källa: länsstyrelsen. Diagram: Johan Eriksson

Strakbent alkis

Älgen brukar kallas för sägenomspunnen och mytisk, men i själva verket förekommer djuret sparsamt i vår folktrö. Däremot har äldre tiders historiker och lärda män diktat ihop en hel del roliga historier om skogens konung.

Julius Caesar skrev år 50 f.Kr. i sin bok ”Om det Galliska kriget” att älgen var strakbent – dess ben saknade alltså leder. Det mäktiga djuret stiltade omkring i skogen, och kunde inte resa sig om den ramlade omkull. Älgen intog därför sitt nattläger stående, lutad mot ett träd. Kluriga jägare kunde fånga älgarna genom att såga av träden, och sedan plocka de hjälplösa älgarna som fallfrukt när träden gick omkull!

Inte nog med detta. Älgen var dessutom en hejare på att häva öl, om vi ska tro Olaus Magnus vittnesmål från 1500-talet. Han skrev att älgen kunde tämjas, och att den då gärna kom till borden för att ”dricka ur väldiga stånkor med öl”. Det finns även berättelser om överförfriskade älgar, som ramlat i slottstrappan under kungliga gästbud, och brutit benen. Sådana historier kan förstås ge älgens latinska namn – *Alces alces* – en ny klang.

Älgtrav

Älgens snabbhet och gracila rörelser i terrängen har under alla tider väckt drömmar om att tämja älgkrafterna, för att använda dem i människans tjänst. Det har funnits skrönor om att den svenska militären skulle ha planerat att ställa upp ett kavalleri på tama älgar, och att Karl IX använde älgen för att skicka post över landet.

Älgkon Lotta på travbanan år 1908. De idrottsmässiga framgångarna uteblev, de långa benen till trots.

Inget av detta är sant, men 1908 ställde faktiskt brukspatron Lars von Celsing från Hälleforsnäs upp med en tam älgko på Lindarängens travbana i Stockholm. Det hela var dock mest ett PR-jippo, för att locka folk till travsporten. Det sägs att 10 000 personer kom för att se hur den ovilliga älgen i sakta mak drog ekipaget runt banan. Kanske vore det något för dagens V75? Tänk bara hur många penningstinna, älggalna tyskar som plötsligt skulle köa till travbanorna.

Text: Johan Eriksson

Publicerad i Sörmlandsbygden 2008